

УДК 343.223

Г. М. АНДРУСЯК,
кандидат юридичних наук

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ОБСТАВИН, ЩО ВИКЛЮЧАЮТЬ ЗЛОЧИННІСТЬ ДІЯННЯ, У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

У статті встановлена об'єктивно існуюча тенденція розширення переліку законодавчо закріплених обставин, що виключають злочинність діяння. Це сприятиме не лише вдосконаленню правового регулювання, а й зниженню рівня злочинності, адже умови правомірності діянь, вчинених за обставин, що виключають їх злочинність, мають стати відомими та зрозумілими для всіх громадян. В умовах наукового і технічного прогресу за наявності інших об'єктивних передумов, достатніх правових основ, значної поширеності певних діянь і волі законодавця цей інститут містить значний потенціал. Доведена хибність наукової позиції, яка полягала у запереченні доцільності включення до переліку обставин, що виключають злочинність діяння, виконання обов'язкового наказу, виправданого ризику та інших, які вже містяться в чинному КК України. Існують перспективи щодо законодавчого закріплення й інших обставин, зокрема згоди потерпілого, здійснення професійних функцій, здійснення свого права. Обґрунтована необхідність внесення змін до статті 36 КК України щодо надання суду права визнавати такими, що виключають злочинність діяння, й інші обставини, не зазначені у розділі VIII Загальної частини КК.

Ключові слова: суспільна небезпечність, протиправність, реалізація свого права, комплексний інститут, обставина, що виключає злочинність діяння.

Андрусак А.Н. Тенденции развития института обстоятельств, исключающих преступность деяния, в уголовном праве Украины

В статье установлена объективно существующая тенденция расширения перечня законодательно закреплённых обстоятельств, исключающих преступность деяния. Это будет способствовать не только совершенствованию правового регулирования, но и снижению уровня преступности, ведь условия правомерности действий, совершённых при обстоятельствах, исключающих их преступность, должны стать известными и понятными для всех граждан. В условиях научного и технического прогресса при наличии других объективных предпосылок, достаточных правовых оснований, значительной распространённости определённых действий и воли законодателя этот институт обладает значительным потенциалом. Доказана ошибочность научной позиции, которая заключалась в отрицании целесообразности включения в перечень обстоятельств, исключающих преступность деяния, выполнение обязательного приказа, оправданного риска и других, которые уже содержатся в действующем УК Украины. Существуют перспективы по законодательному закреплению и других обстоятельств, в частности согласия потерпевшего, осуществления профессиональных функций, осуществления своего права. Обоснована необходимость внесения изменений в статью 36 УК Украины относительно предоставления суду права признавать исключающими преступность деяния, и другие обстоятельства, не указанные в разделе VIII Общей части УК.

Ключевые слова: общественная опасность, противоправность, реализация своего права, комплексный институт, обстоятельство, исключающее преступность деяния.

Andrusyak G. Trends of the Institute of criminal defenses in Ukrainian criminal law

The article set objectively existing tendency of expansion of the list of statutory criminal defenses. This will not only contribute to the improvement of legal regulation, but also reduce

crime, because the conditions of legality of acts committed in circumstances precluding their crime, should be known and understood by all citizens. In the context of scientific and technical progress, in the presence of other objective conditions are sufficient legal grounds, a large prevalence of certain actions and the will of the legislator, the institution has a significant potential. Disprove scientific position, which was in denial should be included in the list of criminal defenses, the implementation of a mandatory order, justified risk, and others that are already contained in the current Criminal Code of Ukraine. There are prospects for legislative consolidation and other factors, in particular the consent of the victim, the implementation of professional features, to exercise their right. The necessity of amending Article 36 of the Criminal Code of Ukraine concerning the right of the court to recognize exceptions to criminality, and other circumstances that are not listed in Section VIII of the General Part of the Criminal Code.

Key words: *public danger, illegality, the realization of their rights, a comprehensive institution, criminal defenses.*

Встановлення в діянні особи наявності обставини, що виключає кримінальну відповідальність, у кожному конкретному випадку має гарантувати дотримання законності та прав особистості, повинно захищати людину від необгрунтованого притягнення до кримінальної відповідальності, відповідно має надважливе значення для забезпечення прав громадян у сфері кримінальної юстиції.

Значний внесок у дослідження інституту обставин, що виключають злочинність діяння, зробили вчені О. В. Авраменко, Ю. В. Александров, П. П. Андрушко, В. В. Анішук, М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, Н. П. Берестовий, О. М. Боднарук, С. В. Бородін, Я. М. Брайнін, В. М. Бурдін, Г. В. Бушуєв, І. А. Гільфанд, О. А. Герцензон, В. О. Глушков, Л. В. Гусар, П. С. Дагель, В. П. Діденко, М. Д. Дурманов, М. Й. Коржанський, О. О. Кваша, С. Г. Келіна, В. М. Козак, А. Ф. Коні, О. М. Костенко, М. І. Мельник, А. А. Музика, А. А. Піонтковський, Н. М. Плисюк, Е. Ф. Побігайло, Л. М. Підкоринова, О. Б. Сибаль, І. С. Тишкевич, В. І. Ткаченко, Н. Б. Хлистова, Т. Г. Шавгулідзе, М. Д. Шаргородський, М. І. Якубович та інші вчені. Незважаючи на значний внесок цих учених у розробку інституту обставин, що виключають злочинність діяння, не вирішеною залишається наукова дискусія щодо правової природи цього інституту та перспектив його розвитку. Саме розгляд цього питання є метою даної наукової статті.

Слід констатувати значне розмаїття наукових позицій щодо визначення юридичної природи розглядуваних обставин, адже їх склад є неоднорідним. Ще у 1956 р. І. І. Слуцький поділяв аналізовані обставини на три групи: ті, в яких яскраво виражені суспільна корисність і правомірність (необхідна оборона, крайня необхідність, виконання законного наказу тощо); ті, що хоча й виключають суспільну небезпеку та караність діяння, але не роблять їх у низці випадків корисними і правомірними (добровільна відмова від злочину, згода потерпілого, малозначність правопорушення, зміна закону, зміна соціально-політичної обстановки, закінчення строків давності кримінального переслідування та давності вироку); ті, які визначають примусовість поведінки (фізичний примус, непереборна сила)¹. Очевидно, що вчений не лише розподілив

обставини, що виключають злочинність діяння, на різні групи, а й об'єднав їх із діяннями, що за своєю правовою природою належать до інших інститутів Загальної частини кримінального права. Обставини, що виключають злочинність діяння, також передбачені в Особливій частині КК України. Причому, якщо в Загальній частині КК України встановлені ті з них, які поширюються на всі суспільно небезпечні діяння, то положення Особливої частини регламентують обставини, які стосуються звільнення від кримінальної відповідальності лише щодо окремих видів злочинів².

Незважаючи на те, що кожна з обставин, що виключають злочинність діяння, має певну самостійність, характеризується сутністю, змістом і метою, соціальним і юридичним оформленням, усі вони пов'язані спільною правовою природою, яка багато в чому зумовлює їхні загальні особливості. Не існує єдиної позиції в юридичній науці й щодо критеріїв віднесення тих чи інших обставин до цього інституту. Один із них – специфічний правовий зв'язок з відповідальністю. Такий зв'язок для зазначених обставин багато в чому відображає їхню сутність, оскільки вони покликані забезпечити інтереси осіб, які здійснюють соціально корисну або суспільно прийнятну діяльність, що зумовлює потребу комплексного правового захисту таких осіб.

Найважливішою ознакою, що дає змогу чітко відмежувати аналізований інститут від суміжних (звільнення від кримінальної відповідальності, звільнення від покарання тощо), є така: під час вчинення самого діяння воно не є суспільно небезпечним і протиправним. Тобто вже у момент вчинення діяння є суспільно корисним (нейтральним) та правомірним, тобто не є злочинним.

Крім суспільно корисної чи суспільно небезпечної поведінки, право передбачає такі види вчинків, які прямо не можна віднести до вказаних категорій, хоча й можливо оцінити з позиції більшої чи меншої їх бажаності для суспільства³. Правомірність дій як визначальна ознака і критерій їх віднесення до обставин, що виключають злочинність діяння, означає несуперечність їх нормам права, з одного боку, і відсутність суспільної небезпеки – з другого. Це не означає, що діяння обов'язково є суспільно корисним, воно може бути суспільно прийнятним, але імперативом є те, що обидві ці характеристики виключають суспільну небезпеку вчинених дій.

Деяко спірною видається позиція окремих вітчизняних учених, які критерієм віднесення діянь до аналізованих обставин визначають правомірність дій при їх вчиненні, оскільки за наявності зазначених обставин завжди відсутня протиправність діяння, а в *більшості випадків* відсутня його суспільна небезпечність⁴. Ці міркування пояснюють поширеність у кримінально-правовій науці таких дефініцій при визначенні даного інституту, як «обставини, що виключають суспільну небезпеку діяння», «обставини, що виключають суспільну небезпечність чи протиправність діяння», «обставини, що виключають суспільну небезпеку і протиправність діяння», «обставини, що виключають протиправність діяння» та ін. Крім того, оскільки в Україні на сьогодні триває реформування кримінального закону в частині створення інституту кримінальних проступків, вчені пропонують інше визначення аналізованого інституту – «обставини, що виключають кримінальність діяння»⁵.

Як відомо, суспільна небезпечність – це об'єктивна властивість злочину спричиняти або створювати загрозу спричинення шкоди порядку суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом. Вона існує іманентно, поза нашою свідомістю, об'єктивно. Водночас, на наше переконання, у цивілізованому суспільстві криміналізація діяння, як і декриміналізація злочину, не може відставати від реалій суспільного життя, зокрема від тенденцій розвитку злочинності. Натомість протиставлення суспільної небезпечності та протиправності має місце як результат відставання кримінального закону від нових, сучасних форм суспільно небезпечної поведінки або ж, навпаки, несвоєчасного, запізнитого скасування норм кримінального закону, що передбачають кримінальну відповідальність за діяння, які втратили суспільну небезпеку в нових соціальних умовах. Професор Ю. В. Баулін, який найбільш глибоко дослідив аналізований інститут, відзначає, що єдність суспільної небезпеки і кримінальної протиправності – необхідне співвідношення змісту і форми, де суспільна небезпечність як матеріальна ознака відображає соціально-політичний зміст злочинного діяння, а кримінальна протиправність (формальна ознака) – його юридичну форму⁶. Водночас, взаємозв'язок цих ознак злочину не виключає їх самостійності та самодостатності. Тим паче, що й інші види правопорушень, зокрема адміністративні та дисциплінарні, наділені певною суспільною небезпекою, ступінь якої є значно нижчим, ніж кримінального правопорушення (за термінологією чинного КПК України).

Вітчизняний учений XIX–XX ст. Е. Я. Немировський у підручнику з кримінального права писав, що вилучення із протиправності може встановлюватися не лише у Кримінальному кодексі, а й в інших галузях законодавства⁷. Той факт, що кількість обставин, включених до аналізованого інституту КК України, у 2001 р. зросла з трьох до восьми, свідчить про те, що закріплення обставини, що виключає злочинність діяння, у кримінальному законі не є абсолютним критерієм для її віднесення до даного інституту. Вирішення цього питання залежить від розвитку кримінально-правової науки і в підсумку – рішення законодавця. Перелік зазначених обставин є мінливим і невичерпним, зважаючи на постійне вдосконалення кримінального закону.

З іншого боку, лише закон про кримінальну відповідальність є правовим актом, що визначає, яке діяння є злочином і які покарання можуть бути застосовані за його вчинення. Питання притягнення до кримінальної відповідальності та її виключення є прерогативою кримінального права. Однак і сьогодні такі обставини, як реалізація свого права, виконання професійних і службових функцій, згода потерпілого не регулюються кримінальним правом, як і багато інших, що згадуються у кримінально-правовій доктрині: виконання закону чи вироку, колізія обов'язків, правомірне застосування фізичної сили, спеціальних засобів та зброї, дозволена самопомога, заняття спортом, право на виховання дітей, медичний експеримент тощо. Саме перші обставини найчастіше аналізуються вченими-криміналістами: реалізація свого права, виконання професійних (іноді і службових) функцій, згода потерпілого.

Так, *реалізація свого права* згадується вже наприкінці XIX ст. у працях Л. Є. Владімірова: «Особа, яка реалізує своє право, не скоює злочину, навіть якщо дія і має вид злочинного діяння, припускаючи, звісно, що ця реалізація

не заподіює шкоди іншим і що законом не встановлено ніяких обмежень реалізації такого права»⁸. На початку ж ХХІ ст. вітчизняні вчені розглядають події, що відбулись в Україні у 2013-2014 рр. (Революція гідності), у контексті реалізації громадянами конституційного права на самозахист⁹.

Виконання професійних функцій, що спричинило шкоду охоронюваним інтересам, виключає відповідальність, якщо здійснюється в межах професійних повноважень особи, визначених нормативно-правовими актами (найчастіше це стосується медичної діяльності). П. А. Дубовець, аналізуючи лікарську діяльність, зазначає: «Спричиняючи тілесне ушкодження, лікар виконує свої безпосередні обов'язки, покладені на нього службою»¹⁰.

Згода потерпілого на заподіяння шкоди усуває суспільну небезпеку та протиправність, якщо така згода є добровільною і стосується благ, якими особа розпоряджається за законом. Згода потерпілого на заподіяння шкоди його здоров'ю виключає кримінальну відповідальність, якщо згода була надана добровільно повнолітньою осудною особою і мала на меті досягнення суспільно корисного результату¹¹. Сучасні дослідники, зокрема, обґрунтовують, що заподіяння шкоди життю та здоров'ю особи під час зайняття спортом не охоплюється іншими обставинами, що виключають злочинність діяння, зокрема необхідною обороною, крайньою необхідністю, діянням, пов'язаним з ризиком, а також існуючими у доктрині кримінального права обставинами – згодою потерпілого і виконанням професійних функцій та обов'язків. Відповідно В. М. Бурдін та О. Б. Сибаль роблять висновок, що зайняття спортом є самостійною обставиною, що виключає злочинність діяння¹². Отже, існує потреба подальшої кримінально-правової регламентації обставин, що виключають злочинність діяння, на основі ґрунтовних наукових розробок.

Таким чином, розвиток інституту обставин, що виключають злочинність діяння, неможливий без дослідження обставин, не передбачених у КК України, однак правомірність заподіяння шкоди ґрунтується на нормах інших галузей права. На сьогодні очевидно є хибність позиції вчених, які в середині минулого століття заперечували доцільність віднесення до досліджуваного інституту таких обставин, як згода потерпілого, здійснення професійних функцій, виконання обов'язкового наказу, реалізація свого права, оскільки вони мають іншу юридичну природу. Наприклад, М. Д. Дурманов аргументував свою позицію тим, що правомірність необхідної оборони і крайньої необхідності визначає кримінальний закон, а незлочинність інших обставин впливає із положень, що містяться в інших галузях права – адміністративному, цивільному¹³. На сьогодні очевидна слабкість такого обґрунтування. В Україні виконання наказу вже регулюється кримінальним законом, як і багато інших обставин, раніше у ньому не передбачених. На нашу думку, є реальні перспективи законодавчого закріплення й інших обставин, названих ученим.

Кримінальне право як одна з галузей у системі права України тісно пов'язане з іншими його галузями. Кримінальне право охороняє всі суспільні відносини, включно з тими, що врегульовані іншими галузями права. Виконуючи охоронну функцію, кримінальне право опосередковано регулює суспільні відносини, що становлять предмет інших галузей права. Слід погодитися з

дослідниками, що однією з найбільш яскравих тенденцій розвитку системи обставин, що виключають злочинність діяння, є тенденція до розширення переліку законодавчо закріплених таких обставин¹⁴, відповідно у майбутньому тенденція до збільшення кількості таких обставин зберігатиметься, що свідчатиме про розвиток і вдосконалення права загалом¹⁵. Збільшення кількості обставин зумовлює розгляд цього інституту як системи, що наділена системоутворюючими ознаками, власною логікою розвитку і має свою структуру¹⁶. Можна спрогнозувати, що за наявності об'єктивних передумов, достатніх правових основ, значної поширеності певних діянь і волі законодавця даний інститут може бути розширений. Це сприятиме не лише вдосконаленню правового регулювання, а й зниженню рівня злочинності, адже умови правомірності діянь, вчинених за обставин, що виключають їх злочинність, мають стати відомими і зрозумілими для всіх громадян.

Таким чином, значення поняття «обставини, що виключають злочинність діяння», має важливі прогностичні властивості та власні об'єктивні закономірності. Тому ми не можемо погодитися з С. Г. Келіною, яка хоча і визнає той факт, що надалі кількість обставин, що виключають злочинність діяння, збільшуватиметься, однак заперечує об'єктивність цієї тенденції: «збільшення кількості обставин, що виключають злочинність діяння, залежить не від цих об'єктивних закономірностей (економічної, політичної, соціальної та інших сфер державного і суспільного життя. – Авт.), а лише від якості кримінального законодавства, його розвитку, диференціації та індивідуалізації відповідальності, більш тонкого і чіткого правового регулювання відповідальності за прояв неправомірної поведінки людини»¹⁷.

З дедалі швидшим розвитком суспільних відносин, прогресом науки і техніки з'являються нові види поведінки, що зовні подібні до ознак певного злочину, але вчинені за умов, що виключають злочинність такої поведінки. Вчені наголошують, що вже нині досягнення генної інженерії, молекулярної біології, медицини поставили на порядок денний питання морального і правового характеру, зокрема щодо правомірності деяких видів людської діяльності (втручання в генну природу людини, трансплантація органів, штучне запліднення тощо)¹⁸, тобто йдеться про межі досліджень, про можливість втручання у ключові моменти людського буття – народження та смерть. Це насамперед стосується питань клонування, генетичних експериментів, трансплантології...¹⁹

Недаремно ще 1991 р. Ю. В. Баулін дійшов логічного висновку, що до обставин, які виключають кримінальну протиправність діяння, відносять, як правило, «свідомі і вольові вчинки високого ступеня суспільної небезпеки, не заборонені законом в силу, наприклад, прогалини в ньому». У зв'язку з цим учений розглядає можливість застосування аналогії, за наявності двох умов: 1) якщо вчинений суспільно корисний (прийнятний) вчинок, що зовні підпадає під ознаки будь-якого злочину, не передбачений чинним законодавством; 2) якщо в кримінальному чи іншому законі міститься норма, що регулює подібні правомірні діяння²⁰. Очевидно, саме це й відбувалося до прийняття чинного КК України, коли не були передбачені як обставини, що виключають злочинність діяння, виправданий ризик, виконання наказу тощо.

Доречно наголосити, що проблему застосування закону за аналогією багато вчених вирішують на користь доцільності такого застосування, коли йдеться про норми Загальної частини кримінального права²¹. Якщо будь-яке діяння безпосередньо не передбачено у КК України як злочин, його вчинення ні за яких умов не може зумовлювати кримінальну відповідальність і покарання. Застосування кримінального закону за аналогією заборонено (ч. 4 ст. 3 КК України), хоча згідно з ч. 2 ст. 7 Кримінального кодексу УРСР (з 1927 р. до 1958 р.) дозволялося. У ст. 10 Кримінального кодексу УСРР 1922 р. визначалося, що в разі відсутності у КК прямих вказівок на окремі види злочинів покарання або заходи соціального захисту застосовуються відповідно до статей КК, які передбачають найбільш подібні за важливістю і родом злочини.

У теорії права позицію щодо визнання аналогії права й безпосереднього застосування загальних (основоположних) принципів права аргументовано різними за своєю сутністю засобами подолання прогалин. Утім, учений у галузі кримінального права Ю. А. Пономаренко зазначає, що це правило не слід абсолютизувати: положення частини четвертої статті 3 КК України в системі з частиною третьою цієї статті має тлумачитися обмежувально, тобто лише як заборона визначення за аналогією злочинності діяння (заборона аналогії в Особливій частині кримінального закону). Що ж до застосування її в Загальній частині КК України, то, на думку вченого, для цього немає жодних перешкод, якщо аналогія кримінального закону застосовується на користь особи, яка вчинила злочин. На сьогодні КК України зумовлює застосування аналогії і при визначенні кримінально-правових наслідків зворотної дії закону, що пом'якшує інші, ніж покарання, заходи кримінальної відповідальності, а саме закону, що скорочує випробувальний строк, який встановлюється при звільненні від покарання з випробуванням, чи строк судимості²². Ця позиція заслуговує на підтримку і з огляду на загальні засади кримінального провадження, закріплені у Кримінальному процесуальному кодексі України: «У випадках, коли положення цього Кодексу не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, застосовуються загальні засади кримінального провадження, визначені частиною першою статті 7 цього кодексу» (ч. 6 ст. 9 цього кодексу).

Що ж до можливості застосування за аналогією норм, передбачених не тільки кримінальним, а й іншим законодавством, що регулює правомірні вчинки, то вона обґрунтовується в літературі міжгалузевим характером інституту обставин, що виключають злочинність діяння. Так, Т. В. Церетелі вважала, що підстави визнання відсутності суспільної небезпеки можуть встановлюватися не лише нормами кримінального та інших галузей права, а й писаними і неписаними правилами, виробленими окремими галузями науки і техніки, нормами, що регламентують діяльність окремих тощо²³. Ю. В. Баулін відзначає важливість пошуку такої будови міжгалузевих інститутів розглядуваних норм, за якої вдалося б найбільшою мірою відобразити систему вчинків, що виключають злочинність діяння²⁴.

Отже, можемо констатувати, що інститут обставин, що виключає злочинність діяння, – це комплексний інститут, що має міжгалузевий характер. Ця

властивість найбільше виявляється при виправданому ризику, виконанні наказу або розпорядження та інших. Хоча і щодо необхідної оборони вчені відзначають: «з позицій конституційного права інститут необхідної оборони за своєю соціальною і юридичною природою не є інститутом лише кримінального права»²⁵. Тобто у разі недостатньої галузевої регламентації даного права допускається можливість застосування норм суміжних галузей права або пряма дія норм Конституції, оскільки всі зазначені кодекси ґрунтуються на Основному Законі України.

О. О. Кваша зауважує, що до інституту обставини, що виключають злочинність діяння, має безпосереднє відношення і положення ст. 19 Конституції України в частині, що «правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством». Відповідно вчена виокремлює «право на самозахист» і його структуру, яка має такі складові кримінально-правові елементи, як право на: необхідну оборону, затримання особи, яка вчинила злочин, заподіяння шкоди в стані крайньої необхідності, під впливом фізичного чи психічного примусу; відмову від виконання злочинних наказів (розпоряджень); вчинення ризикованого діяння²⁶.

Таким чином, крім випадків відставання кримінального закону (прогалин права), якщо певне діяння не заборонено кримінальним законом (не є протиправним), то воно не має достатньо високого ступеня суспільної небезпеки для його криміналізації. Діяння, які не є суспільно небезпечними, відповідно не є кримінально протиправними.

Отже, ми дійшли певних висновків. Визначена об'єктивно існуюча тенденція розширення переліку законодавчо закріплених обставин, що виключають злочинність діяння. Це сприятиме не лише вдосконаленню правового регулювання, а й зниженню рівня злочинності, адже умови правомірності діянь, вчинених за обставин, що виключають їх злочинність, мають стати відомими та зрозумілими для всіх громадян. В умовах наукового і технічного прогресу, за наявності інших об'єктивних передумов, достатніх правових основ, значної поширеності певних діянь і волі законодавця цей інститут містить значний потенціал. Доведена хибність позиції вчених, які заперечували доцільність віднесення до обставин, що виключають злочинність діяння, згоди потерпілого, здійснення суспільно корисних професійних функцій, виконання обов'язкового наказу, здійснення свого права. Аргументація такої позиції полягала в тому, що правомірність необхідної оборони і крайньої необхідності визначає кримінальний закон, а незлочинність інших обставин впливає з положень, що містяться в інших галузях права – адміністративному, цивільному. Очевидною є слабкість такого обґрунтування, адже виконання наказу вже регулюється кримінальним законом, як і багато інших обставин, раніше у ньому не передбачених. Існують перспективи щодо законодавчого закріплення й інших обставин. Необхідним є внесення змін до ст. 36 КК України щодо надання суду права визнавати такими, що виключають злочинність діяння, й інші обставини, не зазначені у розділі VIII Загальної частини КК.

1. *Слуцкий И. И.* Обстоятельства, исключющие уголовную ответственность / Слуцкий И. И. – Ленинград : ЛГУ, 1956. – С. 11-12. 2. *Рубцов В. В.* Обстоятельства, исключющие преступность деяния у деятельности экспертов // Теория криминально-правовой квалификации как феномен украинской криминально-правовой доктрины : тезисы доповідей та повідомлень учасників науково-практичної конференції (16 січня 2016 р., м. Львів). – К. : Видавничий дім «АртЕк», 2016. – С. 148. 3. *Кудрявцев В. Н.* Право и поведение / Кудрявцев В. Н. – М. : Юрид. лит., 1978. – С. 40. 4. *Кримінальне право України*. Загальна частина / [Андрусів Г. В., Андрушко П. П., Бенківський В. В. та ін.] ; за ред. П. С. Матишевського та ін. – К. : Юрінком Інтер, 1997. – С. 193. 5. *Дмитрук М. М.* Кримінальний проступок: правова природа та ознаки : Монографія / Дмитрук М. М. – Одеса : Юрид. літ., 2014. – С. 165. 6. *Баулин Ю. В.* Обстоятельства, исключющие преступность деяния / Баулин Ю. В. – Харьков : Основа, 1991. – С. 11. 7. *Навроцкий В. О.* Основы криминально-правовой квалификации : Навч. посібник / Навроцкий В. О. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – С. 518. 8. *Владимиров Л. Е.* Учебник русского уголовного права. Общая часть / Владимир Л. Е. – Харьков : Изд. Типографии Каплана и Бирюкова, 1889. – С. 65. 9. *Кваша О. О.* Забезпечення конституційного права людини на самозахист нормами інституту обставин, що виключають злочинність діяння // Кримінальна юстиція в Україні: виклики та перспективи в світлі конституційної реформи: 36 тез першого Львівського форуму з кримінальної юстиції. – К. : ВАПТЕ 2015. – С. 101. 10. *Дубовец П. А.* Ответственность за телесные повреждения по советскому уголовному праву / Дубовец П. А. – М. : Юрид. лит. 1964. – С. 18. 11. *Омар Мухаммед Мусса Исмаил.* Обстоятельства, исключющие преступность деяния, в уголовном праве Украины и Иордании : Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Омар Мухаммед Мусса Исмаил. – К., 2003. – С. 11. 12. *Бурдін В. М., Сибаль О. Б.* Кримінально-правова характеристика заповядання шкоди життю та здоров'ю особи під час зайняття спортом / Бурдін В. М., Сибаль О. Б. – К. : ТОВ «Центр учбової літератури», 2015. – С. 198. 13. *Дурманов Н. Д.* Советское уголовное право: Обстоятельства, исключющие общественную опасность и противоправность деяния. Часть общая / Н. Д. Дурманов ; [ред.: М. А. Гельфер, П. Гришаев, Б. В. Здравомыслов: Отв. ред. – М. : ВЮЗИ, 1961. – Вып. 9. – С. 4. 14. *Энциклопедия уголовного права* : в 35 т. / [Блинников В. А., Милочков С. Ф., Побегайло Э. Ф. и др.] ; под ред. В. Б. Малинина. – СПб. : ГКА, 2005. – Т. 7 : Обстоятельства, исключющие преступность деяния. – 2007. – С. 52. 15. *Лашкет О.* Необхідна оборона в системі обставин, що виключають злочинність діяння (компаративний підхід) / О. Лашкет // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 3. – С. 115. 16. *Михайлов В. И.* О социально-юридическом аспекте содержания обстоятельств, исключющих преступность деяния / В. И. Михайлов // Государство и право. – 1995. – № 12. – С. 65. 17. *Келина С.* Обстоятельства, исключющие преступность деяния: понятие и виды / С. Келина // Уголовное право. – 1999. – № 3. – С. 4. 18. *Баулин Ю. В.* Основания, исключющие преступность деяния / Баулин Ю. В. – К. : УМК ВО, 1989. – С. 28; *Шурдумов А. Ю.* Понятие обстоятельств, исключющих преступность деяния / Шурдумов А. Ю. : Эль-Фа, 2000. – С. 4. 19. *Павленко Т. А.* Концепція кримінально-правової охорони права людини на життя в Україні : Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Павленко Тетяна Анатоліївна. – Харків, 2008. – С. 53. 20. *Баулин Ю. В.* Обстоятельства, исключющие преступность деяния / Баулин Ю. В. – Харьков : Основа, 1991. – С. 13, 30. 21. *Рощина І.* Принципи та аналогія у кримінальному праві України / І. Рощина // Право України. – 2007. – № 8. – С. 26. 22. *Пономаренко Ю. А.* Чинність і дія кримінального закону в часі : Монографія / Пономаренко Ю. А. – К. : Атіка, 2005. – С. 7, 287. 23. *Церетели Т. В.* Основания уголовной ответственности и понятие преступления / Т. В. Церетели // Правоведение. – 1980. – № 2. – С. 83. 24. *Баулин Ю. В.* Причинение вреда с согласия «потерпевшего» как обстоятельство, исключющее преступность дея-

ня / Баулин Ю. В. – Харьков : Кроссруд, 2007. – С. 16. **25.** Ляпунов Ю. Социально-правовая природа института необходимой обороны / Ю. Ляпунов, А. Истомин // Законность. – 1994. – № 4. – С. 2. **26.** Кваша О. О. Забезпечення конституційного права людини на самозахист нормами інституту обставин, що виключають злочинність діяння // Кримінальна юстиція в Україні: виклики та перспективи в світлі конституційної реформи: Зб. тез першого Львівського форуму з кримінальної юстиції. – К., ВАІТЕ 2015. – С. 104; Кваша О. О. Інститут обставин, що виключають злочинність діяння: правова природа та конститутивні ознаки // Обставини, що виключають злочинність діяння: проблеми теорії та практики: Зб. наук. праць за матеріалами круглого столу, 28 травня 2015 р. / За заг. ред. Ю. Л. Бошицького, О. О. Кваші. – Львів: Галицька видавнича спілка, 2015. – С. 12.

Andrusyak G. Trends of the Institute of criminal defenses in Ukrainian criminal law

The article set objectively existing tendency of expansion of the list of statutory criminal defenses. This will not only contribute to the improvement of legal regulation, but also reduce crime, because the conditions of legality of acts committed in circumstances precluding their crime, should be known and understood by all citizens. In the context of scientific and technical progress, in the presence of other objective conditions are sufficient legal grounds, a large prevalence of certain actions and the will of the legislator, the institution has a significant potential. Only the law of criminal responsibility is a legal act that determines which acts are criminal and penalties may be imposed for its commission. The issue of criminal responsibility and its exclusion is the prerogative of the criminal law. But today such circumstances as the realization of their rights, and their professional responsibilities, consent of the victim is not covered by criminal law, like many others that are mentioned in the criminal legal doctrine: the implementation of the law or judgment, conflict of duties legitimate use of physical force, special means and weapons permitted self-help, exercise the right to education of children, medical experiment more. It first examines the circumstances often scientists and criminologists: realization of their rights, their professional (and sometimes official) functions, the consent of the victim. Disprove scientific position, which was in denial should be included in the list of criminal defenses, the implementation of a mandatory order, justified risk, and others that are already contained in the current Criminal Code of Ukraine. There are prospects for legislative consolidation and other factors, in particular the consent of the victim, the implementation of professional features, to exercise their right. The necessity of amending Article 36 of the Criminal Code of Ukraine concerning the right of the court to recognize exceptions to criminality, and other circumstances that are not listed in Section VIII of the General Part of the Criminal Code.

Key words: public danger, illegality, the realization of their rights, a comprehensive institution, criminal defenses.